

REPLIKK TIL LEIF PETTER OLAUSSEN

AV PROFESSOR THOMAS MATHIESEN

---

*I denne replikken imøtegår Thomas Mathiesen Leif Petter Olaussens syn på bruken av begrepet "latent funksjon" i førstnevntes bok *Retten i samfunnet*. Olaussens krav om at det må være en påvisbar mekanisme som forklarer feedback-sløyfen i en latent function, er etter Mathiesens syn alt for strengt. Et slikt krav ville føre til at sosiologien ville bli en fattig disiplin. Det som kan kreves, er at begrepene som brukes er fruktbare, og at den latente funksjonen sannsynliggjøres. Videre avviser Mathiesen at han, som Olaussen fremholder, faller tilbake på en konspirasjonsteori for å forklare latente funksjoner.*

Foran i dette nummer av *Retfærd* har førsteamanuensis ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi i Oslo, Leif Petter Olaussen, en kritikk av min bok *Retten i samfunnet*. Boken foreligger i sin fjerde utgave på norsk (Oslo: Pax Forlag 2001, 263 sider; ny utgave kommer på svensk og norsk i 2005 (Lund: Studentlitteratur samt Oslo: Pax Forlag)). Det som angripes er bruken av begrepet og tenkemåten "latent funksjon", som leseren finner behandlet først og fremst på s. 68-85 – dvs. over 17 sider i boken.

Først et lite hjertesukk: Det er nå blitt en del av det samfunnsvitenskapelige *doxa* at funksjonalistisk analyse er en styggedom som må være over og ut. Det er nærmest blitt slik at man "for ordens skyld" må si at "funksjonalist er jeg naturligvis ikke!" om man skulle være så uheldig å ta ordet i sin munn eller si noe som fører tanken dithen. Spørsmålet om hvorfor en slik kulturell utdefinering utvikles, og dét så langt at det i dag knapt er nødvendig å gi noen begrunnelse for den, er kunnskapssosiologisk interessant, på linje med spørsmålet om hvorfor andre samfunnsvitenskapelige moter dukker

opp, blir stående, eller forsvinner. Antakelig har det med makt, charisma, det å treffe eller ikke treffe "tiden" riktig, og mye annet å gjøre. Når det gjelder noen trekk ved funksjonalismedebattens historie kan jeg vise til George Midrés artikkel "Død eller maktesløs? Om funksjonalistisk sosiologi", i danske *Sociolog-nyt* 1985.

Disse generelle spørsmål må jeg imidlertid la ligge her, i noe som må begrense seg til en replikk til Olaussens anførsler.

Det er legitimt å rette kritikk mot en (liten) del av en bok, særlig når man mener at emnet som tas opp er av stor betydning. Fordi de 17 sidene dekker temaet "ikke-tilsiktede virkninger" av lover osv., er emnet faktisk av stor betydning. Men på bakgrunn av Olaussens fremstilling, er det samtidig nødvendig å gjøre klart at boken også inneholder store mengder annet stoff, både teoretisk og empirisk, og andre innfallsvinkler. En kritikk bør ikke klippe bort en slik kontekst, men gjøre oppmerksom på den. Herved gjør jeg det i stedet.

Jeg konsentrerer meg om å besvare to ankepunkter fra Olaussen, som jeg forstår som de vesentligste.

Påvisbar mekanisme

Med henvisning til Jon Elster fra 1979 sier Olaussen "at en forklaring ikke er akseptabel med mindre det er mulig å påvise en feedback-sløyfe som formidler virkningen av X på Y. Det er ikke nok å postulere eller underforstå denne feedback-sløyfen. Uten en påvisbar mekanisme som formidler årsaksvirkningen, blir en funksjonell analyse bare en påstand som ikke forklarer noe som helst" (kursiveringer i original).

Hvis man skulle følge denne anvisning til punkt og prikke, noe Olaussen ser ut til å mene, ville det ikke bli mye fantasi igjen i sosiologien.

I følge Olaussen, bygd på Elster, kreves det altså "en påvisbar mekanisme". Det gir ved første øyekast inntrykk av at det må kunne påvises noe maskinelt eller teknologisk. Men det er selvfølgelig en metafor hentet fra en mekanisk verden, for et sosiologisk forhold eller trekk ved et sosialt system som under visse vilkår utløser virkninger, og som altså må kunne påvises. Sosiologer (også jeg selv) bruker tidvis begrepet "mekanisme".¹ Det springende punkt

1. Olaussen gir ikke noen definisjon av "mekanisme". Jon Elster bruker ikke begrepet i den tekst Olaussen viser til, men kan sies å forutsette det. Elsters forståelse av begrepet "mekanisme" har endret seg gjennom tiden. Tidligere var for han, i følge han selv, en søken etter "mekanismer" mer eller mindre synonymt med vitenskapelig reduksjonisme. I samfunnsvitenskapene var en søken etter mekanismer nært knyttet til metodologisk individualisme – ideen at alle sosiale fenomen kan forklares i lys av individer og deres atferd. Nærmere vår egen tid ser han, sier han selv,

her er at "mekanismen" som formidler feedback-sløyfen må være påvisbar, den må kunne påvises. Dette er et uhyre strengt krav, og det utelukker massevis av sosiologisk resonnement og tenkning. Jeg mener det er helt legitimt i sosiologien å tenke seg en feedback sløyfe i en bestemt sosial sammenheng selv om det ikke er mulig å påvise den konkrete "mekanismen" som skaper sløyfen. La gå, det vil bli en spekulasjon. Men når det sies åpent, noe som gjøres i den boken Olaussen kritiserer så sterkt, ser jeg det som fullstendig tillatt. At det vil bli spekulasjon, står tydelig å lese bl.a. på s. 70 i boken:

annerledes på det. Han spør: Kan man finne lovmessigheter i samfunnsvitenskapene? Eller står man bare tilbake med rene beskrivelser? Han besvarer begge spørsmål med nei. "Mekanismer" faller mellom lovmessigheter og beskrivelser. "Omtrentlig sagt, er mekanismer hyppig forekommende og lett gjenkjennelige kausale mønstre utløst under generelt ukjente betingelser eller med usikre konsekvenser". Mekanismer gjør det mulig å forklare, men ikke forutsi. Elster gir et eksempel fra George Vaillant: For hvert barn som blir alkoholiker som svar på å vokse opp i alkoholiserede omgivelser, vil et annet barn sky alkohol som svar på å vokse opp i de samme omgivelser. Vi kan ikke forutsi hva som vil skje med barn av en alkoholiker, dvs. om barnet blir alkoholiker eller avholdsperson, men vi kan anta hvorfor barnet blir det som det blir. Elster går så videre til en inngående analyse av "mekanismer". Se Jon Elster: "A Plea for Mechanisms", i Peter Hedstrøm og Richard Swedberg: *Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, Cambridge University Press 1998, s. 45-73, særlig s. 47 (om den tidligere oppfatning) og 45 (om den senere oppfatning; sitat oversatt til norsk av meg).

"Jeg understreker imidlertid igjen at dette er vanskelig tilgjengelig for empirisk forskning. Det dreier seg om begrunnede antakelser; tolkninger og sosiologisk resonnement".

Olaussen og jeg er antakelig helt uenige på dette punkt. Jeg nekter å la meg disiplinere inn i Olaussens strenge måte å tenke på. Olaussens disiplinering, som innebærer at bare påvisbare "mekanismer" er tillatt, stenger for min tanke, fryser den fast, gjør meg som sosiolog redd for påvisbarhetsnormens falkeblikk, gjør meg til en fantasiløs sosiolog. For jeg må ikke si noe om de spørsmål som her tas opp, uten at det jeg sier er påvisbart. Et meget snevert vitenskapssyn settes i høysetet, med en 26 år gammel hjemmel fra Jon Elster som bakgrunn.² For øvrig vurderer jeg *Retten i samfunnet* allment sett som en meget empirisk bok, med henvisning til massevis av empiriske undersøkelser som illustrasjoner eller underbygging av sosiologiske resonnementer (så mange at noen i sin tid faktisk kritiserte boken for å være for empirisk orientert!).

2. Jeg føler meg sikker på at Jon Elster har laget sitt skjema for å vinne klarhet for tanken. Jeg tror imidlertid at skjemaet kan ha en utilsiktet retorisk virkning: Ved sine ledd og sine X'er, Y'er og Z'er gir skjemaet et inntrykk av at konklusjonen i femte ledd følger som en slags logisk tvingende nødvendighet, nesten litt som en form for matematisk nødvendighet. Jeg tror ikke rent få sosiologer gjennom årene uten å være klar over det har latt seg blende av denne retorikken. Kanskje vi til og med står overfor en latent funksjon – en utilsiktet og uoppfattet virkning som har virket tilbake og medført at skjemaet er blitt stående så støtt i miljøene gjennom mange år?

Et krav om *utvikling av gode begreper* som fanger nye muligheter, setter ord på ting og dermed demaskerer, og som det kan arbeides videre med teoretisk eller empirisk, kan man imidlertid reise. Jeg mener at *Retten i samfunnet* utvikler noen begreper som er gode fordi de rangerer nye muligheter, setter ord på ting, og åpner for ny forskning. Begreper som "renovasjonsfunksjon", "avledningsfunksjon" og "handlingsfunksjon" av fengselsstraffen er ikke originale, men de er gode nettopp fordi de fanger andre muligheter enn de offisielle og vanlige begrunnelsene for fengselsstraffen, setter ord på mer usagte ting, og retter tanken mot annen forskning enn den som bare konsentrerer seg om de offisielle begrunnelsene for fengsel. Det er utvikling av slike begreper som de store sosiologene fra fortiden lærte oss betydningen av.

Et krav om *sannsynliggjøring* kan man også stille. Jeg mener at *Retten i samfunnet* mange steder sannsynliggjør rimelig godt "mekanismen" i sløyfen. Sannsynliggjøring dreier seg om sosiologisk resonnement, kontekst-analyse, mv. Slik sosiologisk resonnering er også åpnende for tenkning. Et eksempel er fremstillingen av hushjelploven, som virket så dårlig i forhold til intensjonen. Hvorfor eksisterte da loven i omtrent 50 år – en utrolig livslengde for en lov som i følge inngående forskning ikke virket etter sin hensikt? Kanskje fordi begge parter i forholdet – arbeidsgivere og arbeidstakere – fikk noe annet av symbolsk art. At lover kan ha symbolvirkninger som ikke nødvendigvis er tilsiktet og erkjent, og som virker opprettholdende på loven, er etter mitt syn ikke en urimelig antakelse. Symboler, og virkningene av dem, er blitt et sentralt element også i rettssosiologien. Vilhelm Aubert ut-

trykte det i sin tid slik i forbindelse med hushjelploven, sitert i min bok: "De politiske representanter for partene har begge på en måte funnet en symbolsk tilfredsstillende i lovens utforming". Hushjelpene fikk nemlig sine materielle rettigheter, mens husmødrene ble beskyttet ved en ineffektiv håndhevingsmåte. I boken har jeg selv kalt dette for en kompromissfunksjon, men symbolfunksjon er et bedre uttrykk.

Et annet eksempel på sannsynliggjøring finner vi i den lange note 13 i *Retten i samfunnet*, som på nokså bred basis tar opp forskjellige kritikkpunkter mot en funksjonalistisk tenkemåte (bl.a. at funksjonalismen er konservativ – etter min mening inneholder funksjonalismen tvert imot et stort avslørende og kritisk potensial, noe som er siktemålet i boken). I noten behandler jeg Hopi-indianernes regndans, som Olaussen også viser til. Det skal ikke så mye godvilje til for å tenke seg at regndansen hos indianerne medførte samhold og vilje til overlevelse i gruppen, kall det en kollektiv opplevelse av sosial nærhet, varme og støtte, i den akutt vanskelige situasjon som tørketiden var, og som gjorde at de fortsatte å danse. Jeg bruker også ordet "solidaritetsdanning" i det jeg skriver. En vekt på solidaritetsdanning innebærer påpekning av et sosialt fenomen som en sannsynlig "mekanisme" i sløyfen. Den er til og med en *prinsipielt* påvisbar "mekanisme" (det går an å undersøke solidaritetsdanning). Dette har generell anvendelse, for det er nettopp slik "smøring" av det sosiale liv som ofte med rimelighet godt kan tenkes å gjøre seg gjeldende, og det uten at man nødvendigvis oppfatter sammenhengen, særlig i komplekse sosiale strukturer. I den samme note 13 (s. 218), rett før drøftelsen av Hopi-indi-

anerne, gjør jeg dette eksplisitt, etter å ha påpekt at det ikke er årsakene til et fenomen oppståen som er temaet her, men årsakene til fenomenets videreføring når det først er oppstått:

Da kan den utilsiktede og uopprattede virkning være en 'smøring i maskineriet' som gjør at fenomenet fremtrer og oppleves som legitimt, godt, behagelig, eller hva det måtte være. Det siste skal vi gi flere eksempler på i teksten nedenfor".

Som en ser, er det ikke så lett å unngå metaforer fra en maskinell verden, her i hvert fall brukt i gåseøyne. Igjen skal det ikke mye godvilje til for å lese dette som en rimelig antakelse, jeg vil si en sannsynliggjøring, av en "mekanisme", her dannelsen av en sosial situasjon, som nevnt "solidaritetsdanning", som kan ha opprettholdende funksjon. Generelt synes jeg også at mulige latente funksjoner sannsynliggjøres i rimelig grad gjennom konteksten de drøftes i relasjon til – noe som Olaussens/Elsters nakne og abstrakte skjema jo er blottet for.

Kort sagt: Jeg mener at Olaussens krav om "påvisbar mekanisme", som må bety empirisk bevisbarhet/falsifiserbarhet, er så strengt at det avskjærer store mengder teoretisk tenkning. Kravet er derfor ufruktbart i teoretisk sosiologisk sammenheng. En etterlevelse av kravet allment sett ville gjøre sosiologien uinteressant og uegnet til å gi meningsfylte fortolkninger av samfunnet og samfunnsutviklingen. Det er mulig at Merton nærmet seg å stille et slikt krav, fordi han brukte begrepet "objektive konsekvenser" og til og med "observerte konsekvenser"

om funksjoner generelt.³ Jeg bruker imidlertid ikke Mertons fremstilling som en bibel, men som en inspirasjonskilde til egen tenkning. Slik mener jeg store teoretikere bør brukes.

I over tre tiår har jeg forelest i rettsosjologi for juridiske studenter. NOKSA regelmessig har jeg merket at når vi har kommet til spørsmålet om latente funksjoner, har mange av de juridiske studentene hatt mye på hjertet – og kommet med ivrige kommentarer, utdypinger, eksempler og videreføringer. Dette har vært tilfelle i kursene jeg har holdt og i pauser i fore-

3. Se også Merton, *Social Theory and Social Structure* s. 106, som Olausen viser til. Skjønt helt sikker på at Merton uavkortet stilte slikt krav, er jeg ikke. I sin note 55, til spørsmålet om valideringsproblemer i funksjonsanalysen (s. 108 i 1968-utgaven, og i foregående utgaver, av *Social Theory and Social Structure*) skrev han at "I forbindelse med dette punktet er det innlysende at vi vurderer funksjonell analyse som en metode for *tolkning* av sosiologiske data." (kursiv hos Merton). Det dreier seg altså for Merton om en tolkende virksomhet. Han sier også, rett etterpå: "Dette er ikke for å motsi den viktige rollen som den funksjonelle orienteringen har i å gjøre sosiologer følsomme for *innsamlingen* av typer av data som ellers kunne bli oversett" (kursiv hos Merton). Det dreier seg altså om en rettleidende, oppmerksomhetsskapende virksomhet. Det er ikke uten videre klart her at Merton, når det kom til et stykke, forutsatte påvisbare virkninger i forbindelse med funksjonsbegrepet. Men, i tråd med den holdning jeg antyder i teksten, ser jeg ingen grunn til å gå videre med en slik Merton-eksegese, noe det derimot kan se ut som Olausen har interesse for. Se Hans s. 64.

lesninger. Jeg har opplevet det slik at det ganske ofte er på dette punkt i forelesningene at studentene har klart å bryte med det juridiske paradigmet de er vant til, finne rom for ettertanke og fatte den spennende dybden i sosiologien om retten. På dette punktet har fantasien hos en del av dem blomstret opp, og jeg har forsøkt å oppfordre dem til å bruke nettopp fantasien. Olausens uavkortede krav om "påvisbar mekanisme" (uten den "blir en funksjonell analyse bare en påstand som ikke forklarer noe som helst") er dermed ikke bare et alt for strengt og dermed feilaktig krav i sosiologisk teori. Det vil også være et drepende krav hva gjelder juridiske studenters rettssosiologiske fantasi.

Jeg slutter meg til George Midré når han i den ovennevnte artikkelen sier (s. 20): Den funksjonalistiske analyse er "et nødvendig hjelpemiddel til å hindre en trivialisering av samfunnsvitenskapelige arbeider. Det funksjonalistiske blikk kan stimulere fantasi og gi nye perspektiver. Det virker som det i dag er en sterkere nytteorientering ved lærestedene og forskningsinstituttene. Dette *kan* føre til en faglig forflating. I denne situasjonen er funksjonalismen et redskap vi ikke har råd til å la bli liggende ubrukt".

Paradoksal redningsaksjon

Men Olausen foretar seg også noe annet enn å fremføre ovennevnte kritikk. For det andre foretar han det jeg – kanskje litt retorisk – vil kalle en "redningsaksjon" for min drøftelse av latente funksjoner.

Utgangspunktet er dette: Diskusjoner som fulgte utgivelsen av førsteutgaven av boken (1984), satte meg på den tanke (tan-

ken ble for så vidt antydnet også i første-utgaven) at virkninger vel kunne være "blandet", med forskjellige grader av ikke-tilsiktet og ikke-erkjent karakter. Følgelig har jeg nå, både i boken (fra 1992-utgaven av) og i forelesninger jeg holder over temaet, gjort til et nokså fremtredende poeng at vi empirisk ikke bør tenke på virkningsformene som rene typer – enten manifeste eller latente – men ofte som blandinger av disse. Olaussen har gjengitt noe av innholdet fra boken om dette, men det må leses i sammenheng selv om det er litt langt. Jeg formulerer det slik i boken (2001-utgaven, s. 68-69):

"Aller først minner jeg om følgende: Spørsmålet om rettens ikke-tilsiktete virkninger er ofte et gradsspørsmål.

Foran har vi drøftet rettens uttalt tilsiktete virkninger -- de virkninger som er direkte uttrykt i ansvarlige utsagn, lovproposisjoner, innstillinger, osv. Fordi spørsmålet om rettens ikke-tilsiktete virkninger ofte er et gradsspørsmål, burde vi i det følgende ideelt ha drøftet hele skalaen av andre virkninger -- fra virkninger som er tilsiktet av store og mektige grupper som øver innflytelse på lovgivning m.v., selv om de ikke er uttalt noe sted, via virkninger som er tilsiktet av visse interessegrupper i samfunnet, men stort sett utiltsiktet, til virkninger som er helt utiltsiktet av de aller fleste eller til og med alle. Med de uttalt tilsiktete virkningene, som vi allerede har drøftet, ville vi dermed fått fram fire store og grove kategorier av virkninger.

En slik drøftelse ville vært interessant, bl.a. fordi en må regne med at de som har makt i et samfunn godt kan ha formål for det de gjør -- for eksempel for den lovgivning de gir eller legger vekt på -- som de ikke sier bort til noen eller skriver ned noe sted. Det de sier eller skriver ned, kan godt være forskjønnende fremstillinger beregnet på samtidens offentlighet eller på historien.

En slik drøftelse kommer vi imidlertid ikke til å gjennomføre. Grunnen er at vi i dag ikke rår over materiale til å foreta de skillene som her er nevnt -- annet enn kanskje i enkelte spesielle tilfeller.

Det vi kommer til å gjøre, er derfor å foreta en mer generell drøftelse, med eksempler på virkninger som i

hvert fall ikke er uttalt tilsiktet, og som i hvert fall må antas å være utiltsiktet av ikke helt uvesentlige grupper eller deler av befolkningen.

Men vi ber leseren ha i tankene at vi her av nødvendighet foretar en forenkling, og at når vi snakker om det ikke-tilsiktete eller 'latente', tenker vi hele tiden inn de før nevnte ordene 'mer eller mindre'. Leseren oppfordres også til å forsøke å se eksemplene som vi kommer til, i lys av den grove firedelingen som er nevnt ovenfor."

Jeg syntes selv det ovenstående var en nyttig nyansering av den til tider noe firkantede behandlingen av manifeste og latente funksjon som et enten-eller spørsmål. I boken foretar jeg også en del andre nyanseringer som jeg selv syntes var interessante da jeg fant på dem. Jeg poengterte bl.a. at latente funksjoner over tid kan komme opp til "overflaten" og bli mer eller mindre manifeste (et av flere eksempler som nevnes her er en mulig utvikling blant Hopi-indianerne, min s. 218: "...selv om Hopi-indianernes regndans i første omgang fortsatte på grunn av denne latente funksjon, kan det jo være at noen – kanskje mange – av gruppens medlemmer over tid innså at solidaritetsdanningen snarere enn regnet var den viktige virkningen, og fortsatte dansen på det grunnlag"; Merton er for øvrig inne på denne nyanseringen (se hans s. 105, ref. som i note 2 ovenfor). Jeg poengterte også, som Olaussen nevner, at "[e]n funksjon kan også være latent for én gruppe i et samfunn, og manifest for en annen", og viste i den forbindelse til en norsk studie av det erstatningsrettlige vern for mennesker som bidrar til familiens økonomi ved å utføre arbeid i hjemmet (bokens s. 218-219).

Hva sier så Olaussen til disse nyanseringer? Jo, *at de er uttrykk for en konspirasjonsteori, som redder min funksjonalistiske tenkemåte*. Men redningen er paradoksalt i

den forstand at den bare gjør saken enda verre: Jeg forfaller med dette til en uholdbar konspirasjonstenkning, og mener at "det finnes en slags 'hemmelig eksekutivkomité' som trekker i trådene ..." Og videre: "Det er denne typen 'eksekutivkomité' som figurerer som feedbackmekanisme i hans [dvs. mine] påstander om rettens latente funksjoner,..."

Kritikken er altså *allment* formet, dvs. til å gjelde "[mine] påstander om rettens latente funksjoner" allment sett. Da jeg fikk den idé å forsøke å nyansere begrepet latent funksjon, og forestilte meg en gradsskala fra mer til mindre latent, falt det meg ærlig talt ikke inn at en gradsskala kunne konstrueres til en allmenn konspirasjonsteori med det siktemål å redde min funksjonsanalyse. Men slik er det altså. Hvilket grunnlag har så Olaussen i min tekst for å finne et slikt forfall til en slik allmenn konspirasjonsteori?

Han finner at jeg i forsøket på nyansering bruker uttrykkene "store og mektige grupper" og "visse interessegrupper" (se ovenfor). Men for det første skrives dette, som nevnt, klart innenfor en ramme av en gradsskala. Jeg har vanskelig for å se at akkurat det kan misforståes, og fortsatt vanskelig å se hvordan en gradsskala kan reduseres til en allmenn konspirasjonsteori. For det andre ville det være sosiologisk helt galt å se bort fra muligheten av at "store og mektige grupper" og "interessegrupper" til tider har andre formål og en annen agenda enn den uttalte. Hvis man så bort fra den muligheten ble sosiologien, også rettssosiologien, nokså merkelig, ja, simpelthen uholdbar. Også det må man kunne si uten å bli beskyldt for å være tilhenger av en konspirasjonsteori allment sett. For det tredje er det neppe holdbar sosiologi å forutsette at sam-

funnet er ordnet slik at skjulte agendaer hos maktskikt automatisk forårsaker og blir til latente funksjoner i andre grupper av befolkningen, noe en allmenn konspirasjonsteori av Olaussens type vel forutsetter. Ikke minst i vårt eget komplekse samfunn kan man godt tenke seg at en funksjon er manifest i noen miljøer og, uavhengig av dette, latent i andre. I tråd med dette kan en også tenke seg variasjoner på individnivå, fra uklar erkjennelse av funksjonen hos noen til klarere erkjennelse hos andre. En kan til og med tenke seg vekslinger i så måte over tid hos den enkelte, men man må nok da i analysen ty til psykologien. For det fjerde er de "fire store og grove kategorier av virkninger" som jeg viser til, innført som pedagogisk hjelpemiddel i en Innføringsbok. Det fremgår temmelig klart, slik: "Leseren oppfordres også til å forsøke å se eksemplene som vi kommer til, i lys av den grove firedelingen som er nevnt ovenfor". For det femte blir det, i forbindelse med en slik generell *oversikt* over de varierte muligheter som s. 68-69 nokså åpenbart forsøker å gi, urimelig å kreve full spesifisering av makteliten (når det i noen tilfeller kunne være aktuelt) som Olaussens strenge krav om falsifiserbarhet i tilfelle måtte innebære.

Selv om jeg viser til "store og mektige grupper" og "visse interessegrupper" har jeg i boken valgt å betegne også slike "blandingstyper" av funksjoner som "mer eller mindre latente". Dette kan naturligvis diskuteres, men er etter min mening akseptabelt all den stund jeg hele tiden forutsetter et element, og oftest et *stort* element, av "latens" ("virkninger som er tilsiktet av visse interessegrupper i samfunnet, men stort sett utilsiktet"; "virkninger som er helt utilsiktet av de aller fleste eller til og med alle").

Kort sagt: Det sosiale liv er for komplekst til at man bare kan operere med rene typer – enten manifest eller latent. Det er variasjoner, overganger og blandinger. Det er budskapet i sitatet som er gjengitt ovenfor. Jeg synes at budskapet er både tydelig og viktig, og at det vanskelig kan reduseres til en allmenn konspiratorisk teori. Har så Olaussen ikke noe mer konkret å varte opp med? Jo, det har han. Han skriver om min fremstilling av Hopi-indianerne:

”Da Mathiesen gjennomgikk dette eksemplet i en forelesning våren 2004, sa han til studentene: ‘Kanskje medisinmannen og høvdingen, eller en av dem, forsto at regndansen skapte samhold og vilje til overlevelse, og derfor sørget for at regndansen stadig ble gjentatt?’”

Ja, jeg sa vel det, for jeg er sikker på at Olaussen noterte nøyaktig. Olaussen fant altså et muntlig utsagn fra meg, og ikke fra teksten som han kritiserer, til støtte for sin oppfatning. Dette utsagnet fra en forelesning ser han så alvorlig på at han må gjengi det i *Retfærd*. Og dette utsagnet gjør han en masse ut av – det setter ham i stand til virkelig å få klem på påstanden om at jeg bygger på en konspirasjonsteori. Forklaringen blir ”en *konspiratorisk og manipulatorisk* intensjonal forklaring: Hopi-indianernes ledere narret sitt folk...”

I en vanlig forelesning følger i hvert fall ikke jeg normalt noe nøyaktig manuskript. Det hemmer meg. Jeg kan nok derfor komme til å bli litt for ivrig, og si enkelte uoverveide ting ”på sparket”. Jeg må tilstå at jeg for min del til og med har brukt eksempler fra eventyrverdenen for å illustrere.

Det viser seg at man skal vokte sine ord. Nei, jeg tror ikke det er så enkelt at medisinmannen eller høvdingen hos Hopiene – hvis det var noen slike – simpelt-

hen la en snedig plan for å få til en tilsynelatende latent funksjon. Det var nok litt uoverveid, det. I boken skriver jeg jo at det kan være at noen – kanskje mange - over tid innså solidaritetsdanningens betydning. Det er noe annet, det står for den mulighet at en latent funksjon etter hvert kan bli manifest.

Jeg begynte denne replikken med et hjertesukk. La meg avslutte den med et annet: Forelesningen som Olaussen viser til, ble holdt innenfor et innføringskurs i retts-sosiologi for Bachelor-studenter, der Olaussen selv har vært kursleder. Mine forelesninger har vært holdt i tre semestre på rad. I alle tre semestre har kursleder Olaussen vært til stede og notert meget flittig - uten å åpne sin munn om noe faglig spørsmål. I det tredje semesteret med dette hendelsesforløp spurte jeg ham eksplisitt, etter min forelesning om funksjonalismen,⁴ om han hadde noen kommentar. Jeg visste jo på forhånd at han var kritisk med bakgrunn i Elster, og var ærlig talt blitt litt trett av å bivåne den tause notering gjennom semestrene. Men til det sa han at det ønsket han ikke – han ville heller komme tilbake til temaet når han kom til det senere i kurset. Jeg må si det er en underlig akademisk praksis ikke å ta imot en direkte oppfordring til kommentar om et kontroversielt tema som man selv har meninger om, og dermed i hvert fall få

4. Der jeg gjennomgår og drøfter viktige sider av kritikken mot funksjonstenkningen, men ikke eksplisitt Elster – det er imidlertid tydelig referanse til bl.a. ham (en artikkel fra 1977) i boken, med oppfordring til interesserte om å sette seg inn i bl.a. hans artikkel, og artikkelen er med og trykket opp i studentenes pensumhefte.

ryddet mulige misforståelser og uoverveide uttrykk av veien, men snarere notere seg omhyggelig det som er blitt sagt - for senere bruk når det passer en best.

Resten – at jeg, formentlig på bakgrunn av funksjonsanalysen, inntar en selvimmunerende posisjon for *egne* påstander men ikke for påstander fremsatt av *andre*, og at jeg derved bryter fundamentalt med forskersamfunnets moralitet, oppfatter jeg som

relativt grove insinuasjoner, under et lett slør av "faglighet". Men jeg lar dem ligge. De får stå eller falle med den vitenskapelige praksis jeg har bedrevet i tiden som har gått.

Forfatteroplysninger

Thomas Mathiesen er professor em. i retts-sosiologi ved Institutt for kriminologi og retts-sosiologi, Universitetet i Oslo.